

Օդային տրանսպորտով օտարերկրացիների արտաքսումը

Քաղվածք 13-րդ Ընդհանուր զեկույցից, Տպագրված 2003թ

27. Իր գործունեության հենց սկզբից ԽԿԿ-ն ուսումնասիրում է օտարերկրացիների մասին օրենսդրության հիման վրա ազատագրված անձանց պահման պայմանները, և այդ հարցը քննարկվել է ԽԿԿ-ի 7-րդ Ընդհանուր հաշվետվությունում (CPT/Inf (97) 10, 24-36 կետեր): Այդ հաշվետվության մեջ ԽԿԿ-ն սահմանել է մի քանի հիմնարար կանոններ՝ կապված ազատագրված ներգաղթողների արտաքսման ընթացակարգերի համատեքստում ուժի կիրառման և զսպման միջոցների հետ:

28. Այդ հաշվետվությունից հետո ԽԿԿ-ի այցելությունները թույլ տվեցին վերջինիս լրացնել գիտելիքները օդային տրանսպորտով օտարերկրացիների արտաքսման պրակտիկայի վերաբերյալ: Իր այցելությունների ժամանակ ԽԿԿ-ն ուշադրություն է դարձնում այն ընթացակարգերի վրա, որոնք ներառում են հարկադրական վտարում պահակախմբի ուղեկցությամբ¹, ինչպես նաև այն գործերի վրա, որոնց այն ուշադրություն էր դարձրել: Մասնավորապես արտաքսված անձի մահվան պատճառով, զսպման միջոցների ամբողջության և/կամ բռնություն կիրառելու մեղադրանքների վրա: ԽԿԿ-ն չի սահմանափակում իր վերլուծությունը այն ընթացակարգի պահպանմամբ, երբ համապատասխան անձը նստում է ինքնաթիռ, ինչպես նաև թոփչքի ընթացքով: Այն նաև վերահսկում է բազմաթիվ այլ բաղադրիչներ (օրինակ՝ կալանքի տակ պահելը նախքան արտաքսումը, կալանքի տակ վերցրած ներգաղթողին նշանակման երկիր վերադարձնելու համար ձեռնարկված քայլերը, պահակախմբի համապատասխան անձնակազմի ընտրության և ուսուցման միջոցների ապահովումը, արտաքսման պահակախմբերի համար պատասխանատու անձնակազմի վարքագիծը վերահսկող ներքին և արտաքին համակարգերը, այն միջոցառումները, որոնք ձեռնարկվում են ի պատասխան արտաքսման անհաջող փորձի և այլն:

¹ Միտում կա դասակարգելու արտաքսումը մի շարք գործոնների հիման վրա, ինչպես օրինակ, օգտագործվող ուժի սահմանների, զսպման օգտագործվող միջոցների տեսակների և արտաքսվող անձին ուղեկցող պահակախմբի թվաքանակի: Օրինակ, վերջերս այցելած մի երկրում տարբերություն էր դրվում առանց դիմադրության կատարված վտարման, առանց պահակախմբի հարկադրական վտարման և պահակախմբով հարկադրական վտարման միջև: Ընդհանուր առմամբ ամենախնդրահարույց ընթացակարգերը նրանք էին, որոնք ներառում էին ուժի զուգորդված կիրառումը, հարկադրանքի մի քանի միջոցները և պահակախմբում մեծ թվաքանակ կազմող անձնակազմի առկայությունը մինչև այն պահը, երբ արտաքսվող անձը կհասնի վերջնական նշանակման երկիր:

29. Արտաքսման գործողությունների ընթացքում օգտագործված ընթացակարգերի և միջոցների մանրագնին ուսումնասիրություն կատարելու համար, ԽԿԿ-ն ձեռք էր բերել համապատասխան հրահանգների և կարգադրությունների պատճենները: Այն ձեռք էր բերել նաև շատ այլ փաստաթղթերի պատճենները (արտաքսման գործողությունների մասին վիճակագրության, պահակախումբ նշանակելու մասին հաշվետվության, միջադեպերի մասին հաշվետվության, դատավարությունների մասին նյութերի, բժշկական տեղեկանքների և այլն) և քննարկել արտաքսման գործողության ընթացքում օգտագործված զսպող սարքավորումները: Այն նաև տարբեր երկրներում մանրամասն գրուցել է արտաքսման գործողությունների համար պատասխանատու ստորաբաժանումների ղեկավարների հետ, ինչպես նաև տեղում հանդիպած ապագայում արտաքսվելիք անձանց հետ, որոնցից մի քանիսը հետ էին վերադարձվել ազատագրկման վայրեր՝ արտաքսման չհաջողված փորձից հետո:

30. Այցելություններից հետո ԽԿԿ-ն մշակել էր մի շարք ուղեցույցներ, որոնց նա համապատասխան երկրներին խորհուրդ էր տվել հետևել: Նպաստելու համար այդ ուղեցույցների լայն կիրառմանը Կոնվենցիային միացած բոլոր Կողմ պետություններում, Կոմիտեն որոշել է ի մի բերել ամենակարևոր սկզբունքները և իրականացնել դրանց մենկաբանություն:

Իհարկե, ստորև շարադրվածը պետք է մեկնաբանվի պետությունների ստանձնած հիմնարար պարտավորությունների լույսի ներքո. մարդկանց չուղարկել մի երկիր, որտեղ էական հիմքեր կան ենթադրելու, որ նրանց սպառնում է խոշտանգումների և բռնությունների ենթարկվելու իրական վտանգ:

31. ԽԿԿ-ն ընդունում է, որ արտաքսման հրամանի հարկադրական կատարման խնդիրը հաճախ կարող է լինել դժվարին և լարված այն օտարերկրացու նկատմամբ, ով որոշել է մնալ պետության տարածքում.: Տարբեր երկրներում ԽԿԿ-ի իրականացրած բոլոր դիտարկումների լույսի ներքո (մասնավորապես, ելնելով արտաքսման բռնության մեղադրանքներ պարունակող մի շարք նյութերի գնումից) պարզ է նաև, - և որ օդային տրանսպորտով միջոցով իրականացվող արտաքսման գործողությունները հանգեցնում են անմարդկային և արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի: Այդ ռիսկն առկա է թե՛ արտաքսման նախապատրաստության ժամանակ և թե՛ հենց թռիչքի պահին. այն հատուկ է մի շարք անհատական զսպող միջոցների ու մեթոդների կիրառմանը և անգամ մեծանում է նման միջոցների ու մեթոդների համակցված օգտագործումից:

32. Ամենից առաջ պետք է հիշեցնել, որ **Ֆիզիկական ուժի կիրառումը արտաքսման ենթակա անձանց նկատմամբ, նրանց տրանսպորտային միջոց նստել պարտադրելու կամ նման պահանջի չկատարման համար պատժելու նպատակով՝ բացարձակապես անընդունելի է:** ԽԿԿ-ն ողջունում է այն, որ տվյալ կանոնն իր արտացոլումն է գտել այցելած երկրների բազմաթիվ համապատասխան հրահանգներում: Օրինակ, ԽԿԿ-ի կողմից ուսումնասիրված որոշ հրահանգներ արգելում են զսպող կամ ավելորդ ցավ պատճառող միջոցների օգտագործումը՝ պատժելու համար դիմադրություն ցույց տվող օտարերկրացուն:

33. Ակնհայտ է, որ արտաքսման գործողության ընթացքում ծագող առանցքային հարցերից մեկնը պահակախմբի անձնակազմի կողմից ֆիզիկական ուժի և զսպող միջոցների կիրառումն է: ԽԿԿ-ն ընդունում է, որ համապատասխան անձնակազմը երբեմն ստիպված է լինում կիրառել ուժ և զսպող միջոցներ, որպեսզի արդյունավետ իրականացնի արտաքսումը, սակայն **ուժի և զսպող միջոցների կիրառումը չպետք է գերազանցի ողջամտորեն անհրաժեշտ սահմանը**: ԽԿԿ-ն ողջունում է այն, որ որոշ երկրներում ուժի և զսպող միջոցների կիրառումը արտաքսման ընթացակարգերի ընթացքում մանրամասն վերանայվում է օրինականության, համամասնության և համաչափության սկզբունքների լույսի ներքո:

34. Ուժի և զսպող միջոցների կիրառման հարցը ծագում է համապատասխան ազատագրված անձին խցից դուրս հանելու պահից (որտեղ էլ որ գտնվելիս լինի այդ խուցը՝ օդանավակայանի շինություններում, ներգաղթողների պահման մասնագիտացված կենտրոնում, բանտում թե ոստիկանական բաժանմունքում): Միջոցները, որոնք օգտագործում է պահակախմբի անձնակազմը ոչ շարժունակ դարձնելու համար այն անձին, ում նկատմամբ պետք է կիրառվեն զսպող միջոցներ (օրինակ՝ մետաղական ձեռնաշղթաները կամ պլաստիկ ժապավենները), արժանի են հատուկ ուշադրության: Մեծամասամբ կալանքի տակ վերցրած անձինք լիովին տիրապետում են իրենց ֆիզիկական ունակություններին և կարող են ուժեղ դիմադրել ձեռնաշղթաներ կիրառելուն: Դիմադրության դեպքում պահակախմբի անձնակազմն ամբողջությամբ անշարժացնում է ազատագրված անձին պառկեցնելով նրան գետնին՝ դեմքով ներքև, որպեսզի կիրառի ձեռնաշղթաները: Ազատագրված անձին նման դիրքով պահելը, առանձնապես, երբ պահակախմբի անձանակազմն իր քաշով ճնշում է նրա մարմնի տարբեր մասերի վրա (ճնշում կրծքավանդակին, ծնկներով ճնշում մեջքին, պարանոցի անշարժացում), երբ տվյալ անձը դիմադրություն է ցուցաբերում, կարող է ստեղծել դիրքային շնչահեղձության առաջացման ռիսկ²:

Այսպիսի ռիսկ առկ է այն դեպքում, երբ ինքնաթիռի բազկաթոռին նստեցրած արտաքսվող անձը դիմադրում է և պահակախմբի անձնակազմն ուժ կիրառելով ստիպում է նրան թեքվել առաջ, գլուխը մտցնելով ծնկների մեջտեղը, դրանով իսկ ուժեղ ճնշելով կրծքավանդակը: Որոշ երկրներում ուժի կիրառումը տվյալ անձի նկատմամբ՝ ստիպելու համար նրան երկտակ ծավելե ուղևորական նստարանի վրա, որպես կանոն, արգելված է և անշարժացման նման ձևը թույլատրվում է միայն դրա բացարձակ անհրաժեշտության դեպքում այն բանի համար, որպեսզի իրականացվի կոնկրետ, կարճատև և արտոնված գործողություն (օրինակ՝ ձեռնաշղթաներ հագցնելը, ստուգելը կամ հանելը) այն էլ միայն բացառապես այդ նպատակի համար անհրաժեշտ ժամանակի ընթացքում:

² Տես, մասնավորապես, «Դիրքային շնչահեղձությունը-անսպասելի մահ», ԱՄՆ-ի արդարադատության նախարարություն, հունիս, 1995 թ. և «Ավելի անվտանգ զսպում» Կոնֆերանսի ամփոփիչ նյութերը, անց է կացվել Լոնդոնում 2002 թ. ապրիլին՝ Բողոքներ ոստիկանության վրա բրիտանական ծառայության հովանու ներքո (cf. www.pca.gov.uk):

ԽԿԿ-ն հստակ նշել է, որ **անհրաժեշտ է հնարավորության սահմաններում խուսափել ուժ և (կամ) հարկադրանք կիրառելուց, որոնք կարող են հանգեցնել դիրքային շնչահեղձության և որ բացառիկ հանգամանքներում ցանկացած նման կիրառում պետք է իրականացվի այն հրահանգների պահպանմամբ, որոնք նախատեսում են նվազագույնի հասցնել տվյալ անձի առողջությանը վնաս պատճառելու ռիսկերը:**

35. ԽԿԿ-ն դրական է գնահատել որոշ երկրներում գործող կարգավորումները, որոնց համաձայն՝ զսպող միջոցները կամ հարկադրանքը պետք է թռիչքի ժամանակ դադարեցվեն (հենց որ ինքնաթիռը բարձրություն է հավաքում): Եթե բացառիկ դեպքերում այդ միջոցները պետք է մնան ուժի մեջ, քանի որ արտաքսվող անձը շարունակում է իրեն ագրեսիվ պահել, պահակախմբի անձնակազմին հրահանգավորված է ծածկել նրա վերջույթները ծածկոցով (ինչպիսին սովորաբար տրվում է ուղևորներին), որպեսզի մյուս ուղևորները չնկատեն զսպող միջոցների կիրառումը:

Մյուս կողմից, դեռևս ոչ վաղ անցյալում արտաքսման գործողությունների առումով ամենախնդրահարույց երկրներից մեկում, ուր Կոմիտեն այցելել էր, գործող հրահանգները (երբ մարդկանց ստիպում էին տակաշորեր կրել և թույլ չէին տալիս թռիչքի ժամանակ օգտվել զուգարանից, հաշվի առնելով նրանց ենթադրյալ վտանգավորությունը) կարող են հանգեցնել արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի:

36. Ի լրումն դիրքային շնչահեղձության վերը հիշատակված ռիսկերից խուսափելուն, ԽԿԿ-ն պարբերաբար խորհուրդ է տալիս **բացարձակ արգելք դնել այն միջոցների կիրառման նկատմամբ, որոնք կարող են մասամբ կամ ամբողջությամբ փակել օդի մուտքը (քիթը և (կամ) բերանը):** Վերջին տասը տարիների ընթացքում տարբեր երկրներում արտաքսման ժամանակ տեղ գտած լուրջ միջադեպերը կարևորել են այդ միջոցների կիրառման դեպքում համապատասխան անձանց կյանքին սպառնացող վտանգը (բերանի և (կամ) քթի փակումը կպչուն ժապավենով, երեսին բարձ կամ բամբակով լցված ձեռնոց դնելը, առջևի նստարանի թիկունքին դեմքը սեղմելը և այլն): ԽԿԿ-ն Կոնվենցիային միացած Կողմ պետությունների ուշադրությունը նման կարգի միջոցների վտանգավորության վրա հրավիրել է դեռևս 1997 թ. 7-րդ Ընդհանուր հաշվետվության մեջ: Այն նշել է, որ այդ պրակտիկան հստակ արգելված է բազմաթիվ Կողմ պետություններում և **կոչ է արել այն պետություններին, որոնք դեռևս դա չեն արել, անհապաղ այդ առնչությամբ պարտադիր դրույթներ ընդունել:**

37. Շատ կարևոր է, որ օդում գտնվող ինքնաթիռում ծագած արտակարգ իրավիճակի դեպքում ոչինչ չխանգարի արտաքսվող անձին փրկելուն: Հետևաբար, **պետք է հնարավոր լինի ինքնաթիռի անձնակազմի հրամանով անհապաղ հեռացնել արտաքսվող անձի շարժումների ազատությունը սահմանափակող ցանկացած միջոց:**

Պետք է նաև հաշվի առնել առողջությանը սպառնացող ռիսկերը, կապված այսպես կոչված «էկոնոմ կարգի սինդրոմի» հետ այն անձանց նկատմամբ, ովքեր երկար ժամանակով կապված են իրենց նստատեղերից³:

38. Որոշակի երկրներ կատարած այցելություններից հետո ԽԿԿ-ի անհանգստությունն են հարուցել հատուկ ուշադրության արժանի երկու հարց. արտաքստղ պահակախմբերի կողմից դիմակների կրումը և նրանց կողմից կաթվածահարական և գրգռիչ գազերի օգտագործումը՝ ազատազրկված ներգաղթողներին իրենց խցերից դուրս բերելու և ինքնաթիռ տեղափոխելու համար:

ԽԿԿ-ի կարծիքով, **անվտանգության նկատառումները երբեք չեն կարող ծառայել որպես արդարացում այն բանի, որպեսզի պահակախմբի անձնակազմը արտաքսման գործողություն կատարելու ժամանակ լինի դիմակներով:** Նման գործելակերպը ծայր աստիճան անցանկալի է, քանի որ այն կարող է լրջորեն խանգարել բռնության մեղադրանքներ ներկայացնելու դեպքում դրա մեղավորի հայտնաբերմանը:

ԽԿԿ-ն նաև շատ լուրջ վերապահումներ ունի կաթվածահար անող և գրգռիչ գազերի օգտագործման վերաբերյալ, որն արվում է անհնազանդ ազատազրկված անձանց ենթարկեցնելու նպատակով՝ նրանց իրենց խցերից դուրս բերելու և ինքնաթիռ տեղափոխելու համար: Նման գազերի օգտագործումը խիստ սահմանափակ տարածքներում, ինչպիսին հանդիսանում են խցերը, կհանգեցնի ինչպես ազատազրկված անձի, այնպես էլ համապատասխան անձնակազմի առողջության համար ակնհայտ ռիսկերի: Անձնակազմին հարկ է սովորեցնել վերահսկման այլ մեթոդների (օրինակ՝ ձեռքերի կամ վահանների օգտագործմամբ վերահսկման տեխնիկային)՝ անշարժեցնելու համար անհնազանդ ազատազրկված անձանց:

39. Որոշակի միջադեպեր, որ ծագել են արտաքսման գործողությունների ընթացքում, ընդգծել են **ազատազրկված ներգաղթողներին մինչև արտաքսումը բժշկական քննություն անցնելու թույլտվություն տալու կարևորությունը:** Այդ նախազգուշությունը հատկապես անհրաժեշտ է, երբ նախատեսվում է ուժի և (կամ) հատուկ միջոցների կիրառում:

Նմանապես, բոլոր այն անձինք, ովքեր դարձել են արտաքսման չհաջողված գործողությունների սուբյեկտ, պետք է բժշկական քննություն անցնեն ազատությունից զրկման վայր վերադարձվելուց անմիջապես հետո (կամ ոստիկանական բաժանմունքում, բանտում կամ օտարեկրացիների համար նախատեսված կենտրոնում): Այդ կերպ հնարավոր կլինի ստուգել համապատասխան անձի առողջական վիճակը և, անհրաժեշտության դեպքում, տրամադրել ցանկացած վնասվածքի առկայությունը հաստատող տեղեկանք: Նման միջոցառումը կարող է նաև պաշտպանել պահակախմբի անձնակազմին անհիմն մեղադրանքներից:

³ Տես, մասնավորապես, «Խոր երակների ախտանիշներ չունեցող խցանումների հաճախականությունը և կանխարգելումը երկարատև թոնիչների դեպքում. պատահականության սկզբունքով կատարված հետազոտությունը», Ջոն Սքար et al, *The Lancet*, Vol. 357, 12-ը մայիսի 2001 թ.:

40. Բազմաթիվ այցելությունների ժամանակ ԽԿԿ-ի անդամները լսել են մեղադրանքներ այն մասին, որ ազատագրված ներգաղթողներին կատարել են ներարկումներ հանգստացնող կամ ընկճող ազդեցություն ունեցող դեղորայքով, որպեսզի առանց խնդիրների ապահովեն նրանց արտաքսման իրականացումը: Մյուս կողմից նշվել է նույնպես, որ որոշ երկրներում հրահանգներն արգելում են առանց համապատասխան անձի համաձայնության հանգստացնող կամ այլ դեղորայքի կիրառումը, որոնք նախատեսված են նրան վերահսկողության տակ առնելու համար: **ԽԿԿ-ն համարում է, որ դեղամիջոցների կիրառումը այն անձանց նկատմամբ, ում վրա տարածվում է արտաքսման հրամանը, պետք է միշտ իրականացվի յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքի համար առանձին ընդունված բժշկական որոշման հիման վրա: Բացառությամբ հստակ և խստորեն սահմանված բացառիկ հանգամանքների, դեղամիջոցները հարկ է կիրառել միայն համապատասխան անձի համաձայնությամբ՝ նրան այդ մասին տեղեկացնելուց հետո:**

41. Ազատագրված ներգաղթողների արտաքսումը ներառող գործողություններին **պետք է նախորդեն համապատասխան անձանց վերադարձը կազմակերպող ընտանեկան, աշխատանքային և հոգեբանական բնույթի միջոցառումներ:** Կարևոր է, որպեսզի ազատագրված ներգաղթողները բավականաչափ վաղ տեղեկացվեն իրենց ապագա արտաքսման մասին, այնպես, որ նրանք կարողանան սկսել հոգեբանորեն հաշտվել նման իրավիճակի հետ և կարողանան տեղեկացնել այն մարդկանց, ում նրանց անհրաժեշտ է հաղորդել այդ մասին և վերստանալ իրենց անձնական իրերը: ԽԿԿ-ն նկատել է, որ հարկադրական արտաքսման մշտական սպառնալիքը, որ կախված է ազատագրված անձանց վրա, ովքեր ոչ մի նախնական տեղեկություն չեն ստացել իրենց արտաքսման օրվա մասին, կարող է տագնապ առաջացնել, ինչը իր զագաթնակետին է հասնում արտաքսման ժամանակ և հաճախ կարող է վերածվել խիստ գրգռված վիճակի: Այդ կապակցությամբ ԽԿԿ-ն նշել է, որ որոշ այցելած երկրներում արտաքսման գործողությունների համար պատասխանատու ստորաբաժանումների կազմում ներառված է հոգեբանա-սոցիալական ծառայությունը, համալրված հոգեբաններով և սոցիալական աշխատողներով, որոնք պատասխանատու են, մասնավորապես, ազատագրված ներգաղթողների արտաքսումը նախապատրաստելու համար (մշտական երկխոսությունների, արտաքսման երկրում գտնվող ընտանիքի հետ շփումների և այլ միջոցներով): Ավելորդ է ասել, որ **ԽԿԿ-ն ողջունում է այդ նախաձեռնությունները և կոչ է անում այն պետություններին, որոնք դա դեռևս չեն արել դա, ստեղծել նման ծառայություններ:**

42. Արտաքսման գործողությունների պատշաճ իրականացումը մեծապես կախված է պահակախմբի պարտականություններ կատարող անձնակազմի որակից: Ակնհայտ է, որ **պահակախմբի անձնակազմը պետք է ընտրվի ծայրահեղ զգուշությամբ և ստանա համապատասխան հատուկ ուսուցում, ինչը կոչված է նվազագույնի հասցնել բռնության ռիսկերը:** Այցելած Կողմ պետություններում դա հաճախ ամեննին էլ այդպես չէր: Մակայն որոշ երկրներում կազմակերպվել էին հատուկ ուսուցումներ (զսպման մեթոդները և միջոցները, լարվածության և հակասությունների կառավարումը և այլն): Ավելին, կառավարման որոշակի ռազմավարություններ դրական ազդեցություն էին ունեցել: Խոսքը վերաբերում է պահակախմբի պարտականությունների փոխանցմանը կամավոր ցանկություն հայտնած անձնակազմին՝ զուգորդված դրա անդամների

պարտադիր ռոտացիայով (այն բանի համար, որպեսզի խուսափեն մասնագիտական ուժասպառության սինդրոմից և միապաղաղության հետ կապված ռիսկերից, ինչպես նաև ապահովելու համար այն, որ համապատասխան անձնակազմը պահպանի որոշակի զգացմունքային հեռավորություն այն աշխատանքային գործունեությունից, որում իրենք մասնակցում են), ինչպես նաև անձնակազմի պահանջով մասնագիտացված հոգեբանական աջակցության տրամադրմանը:

43. **Դժվար թե հնարավոր լինի գերազնահատել վերահսկողության ներքին և արտաքին համակարգերի ստեղծումը այնպիսի մի զգայուն ոլորտում, որն առնչվում է օդային տրանսպորտով արտաքսման գործողություններին:** ԽԿԿ-ն բազմաթիվ երկրներում նկատել է, որ, դժբախտաբար, վերահսկողության հատուկ համակարգեր ներդրվել են միայն առանձնապես լուրջ միջադեպերից հետո (օրինակ՝ արտաքսվող անձանց մահվան դեպքերը):

44. **Արտաքսման գործողությունները պետք է խնամքով արձանագրվեն:** Հիմնարար պահանջ է համապատասխան ստորաբաժանումների կողմից իրականացրած արտաքսման բոլոր գործողությունների հաշվառման մատյանի և ամբողջական անձնական գործերի ստեղծումը: Առանձնահատուկ ուշադրություն է պետք դարձնել արտաքսման չհաջողված փորձերի տեղեկատվության վրա և, մասնավորապես, արտաքսման գործողությունների ձախողման պատճառների վրա (պահակախմբի անդամների կողմից ղեկավարության հրամանի հիման վրա ընդունված որոշումը, ինքնաթիռի հրամանատարի հրաժարվելը, արտաքսվող անձի սաստիկ դիմադրությունը, ապաստարան տրամադրելու խնդրանքը և այլն), որոնք պետք է պարբերաբար արձանագրվեն: Արձանագրված տեղեկատվությունը պետք է ընդգրկի յուրաքանչյուր միջադեպ և զսպող միջոցների յուրաքանչյուր կիրառում (ձեռնաշղթաների, կոճերի համար նախատեսված հատուկ շղթաների, ծնկների համար նախատեսված հատուկ շղթաների, ինքնապաշտպանական միջոցների օգտագործման, արտաքսվողի տեղափոխումը ինքնաթիռ և այլն):

Կարելի է նախատեսել նաև այլ միջոցների օգտագործումը (օրինակ՝ տեսալսողական), որոնք կիրառվում են որոշ երկրներում, մասնավորապես՝ ակնկալվող խնդրահարույց արտաքսումների համար: Դրանից բացի, կարելի է տարբեր գոտիներում տեսախցիկներ տեղադրել (դեպի խցերը տանող միջանցքներում, ճանապարհին, որով պահակախումբը արտաքսվող անձին տանում է դեպի այն տրանսպորտային միջոց, որով նրան պետք է տեղափոխեն ինքնաթիռ և այլն):

45. **Օգտակար է նաև արտաքսման յուրաքանչյուր գործողության նկատմամբ, որտեղ կանխատեսվում են դժվարություններ, իրավասու ստորաբաժանման ղեկավարի կողմից իրականացվող վերահսկողությունը, որը ցանկացած պահի կարող է դադարեցնել գործողությունը:** ԽԿԿ-ն որոշ երկրներում նկատել է, որ նման ստուգումներ անց են կացվել ոստիկանության ներքին վերահսկողական մարմինների անդամների կողմից, ընդ որում, ինչպես արտաքսման նախապատրաստման, այնպես էլ ինքնաթիռ նստելու ընթացքում: Ավելին, սահմանափակ քանակի դեպքերում, վերահսկողական մարմինների անդամներն ինքնաթիռ են նստել գաղտնի և նման կերպ վերահսկել արտաքսվող անձին ու պահակախմբին մինչև նշանակման վայր ժամանելը: ԽԿԿ-ն

կարող է միայն ողջունել նման նախաձեռնությունները, որոնք ընդհանուր առմամբ չափազանց հազվադեպ են տեղ գտնում ներկա պահին Եվրոպայում:

Բացի այդ, **ԽԿԿ-ն ցանկանում է առանձնապես ընդգծել այն դերը, որը պետք է ունենան արտաքին վերահսկողական (ներառյալ դատական) մարմինները՝ ինչպես ազգային, այնպես էլ միջազգային արտաքսման գործողությունների ընթացքում բռնությունը կանխարգելելու համար:** Այդ մարմինները պետք է անընդհատ հետևեն այդ առումով դեպքերի բոլոր զարգացումներին, հատուկ ուշադրություն դարձնելով ուժի և զսպող միջոցների կիրառման վրա, ինչպես նաև օդային տրանսպորտի միջոցով արտաքսվող անձի հիմնարար իրավունքների պաշտպանության վրա: